

dr. sc. Darjan Godić

STANJE SIGURNOSTI, JAVNOG REDA I MIRA NA PODRUČJU OPĆINE VIROVITICA 1991. GODINE

351.75(497.525.2)“1991”
323.269.6(497.525.2=163.41)
Izvorni znanstveni rad

Sigurnost je stanje u kojem su isključeni materijalni protupravni akti, osobito oni uz uporabu fizičke sile, kojima se narušavaju ili ugrožavaju osnovna prava građana i osnovni elementi društvenog poretka. Javni red i mir stanje je u kojem je osigurano neometano ostvarivanje sloboda, prava i dužnosti koje su građanima utvrđeni Ustavom i zakonima.¹ U ljeto 1990. započela je srpska oružana pobuna u Hrvatskoj koja je zahvatila dijelove Like i Dalmacije. Na području općine Virovitica nije došlo do oružane pobune, ali je došlo do narušavanja sigurnosti, javnog reda i mira. Uhićenje Virovitičke skupine u siječnju 1991. dovelo je do prosvjeda na kojima su građani Virovitice tražili bezuvjetno oslobađanje uhićenih. Prosvjedi su potrajali sve do oslobađanja uhićenih. Od ljeta 1991. pa do početka 1992. virovitička općina bila je poprište stalnih narušavanja sigurnosti, javnog reda i mira.

Ključne riječi: *srpska oružana pobuna, pobunjeni Srbi, policija, sigurnost, javni red i mir, JNA, općina Virovitica.*

1 „Javna bezbednost“, *Vojni leksikon* (dalje: VL), Beograd, 1981., 198.; Hrvoje Filipović, „Kolicizija prekršaja protiv javnog reda i mira, tučnjava, svađa i vika s drskim i nepristojnim načinom vrijeđanja građana kojima se narušava njihov mir“, *Kriminalistička teorija i praksa*, 2014., 30., hrcak.srce.hr/file/234027., pristup ostvaren 14. XII. 2016.

I. SUSTAV SIGURNOSTI NA PODRUČJU OPĆINE VIROVITICA 1990. – 1991. GODINE

Glavnu zadaću neposrednog održavanja javnog reda i mira, zaštite života i slobode građana tijekom 1990. i 1991. imala je milicija, odnosno policija. Prema Zakonu o unutrašnjim poslovima koji je stupio na snagu u siječnju 1990. na području općine Virovitica djelovala je Stanica javne sigurnosti (SJS) Virovitica koja je bila dio Sekretarijata za unutrašnje poslove (SUP) Bjelovar. Osim SJS Virovitica, SUP Bjelovar u svojem je sastavu imao: SJS Čazma, SJS Daruvar, SJS Đurđevac, SJS Grubišno Polje, SJS Koprivnica, SJS Križevci i SJS Pakrac. Unutar svake SJS nalazila se stanica milicije (SM) koja je obavljala sve poslove vezane uz javnu sigurnost. Izmjenama i dopunama Zakona o unutrašnjim poslovima u studenom 1990. SUP Bjelovar preimenovan je u Policijsku upravu Bjelovar (PU). Dotadašnje SJS preimenovane su u policijske stanice (PS), a SM su ukinute. Odlukom o unutarnjem ustrojstvu PU Bjelovar u travnju 1991. unutar PS osnovane su policijske ispostave (PI). Tako je unutar PS Virovitica osnovana PI Suhopolje.²

Uz miliciju, odnosno policiju, važan čimbenik sigurnosti, a doskora i nesigurnosti, bila je Jugoslavenska narodna armija (JNA). Na području općine Virovitica nalazilo se sjedište više jedinica JNA s pratećim objektima. Preustrojem Oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (OS SFRJ) prema planu *Jedinstvo* 1988. komandi novoosnovanog Varaždinskog (32.) korpusa JNA podčinjene su postrojbe smještene na području općine Virovitica. Korpus je djelovao u sklopu 5. vojne oblasti sa sjedištem u Zagrebu. U Virovitici se nalazio garnizon s 288. mješovitom protuoklopnom artiljerijskom brigadom, komandom 42. graničnog bataljuna i Domom JNA. Također, u široj okolici Virovitice nalazilo se vojno skladište Šištat, vojno streljište Dabrovica i vojni poligon Gakovo.³

2 „Milicija“, VL, 289.; „Stanica milicije“ VL, 583.; Hamdija Mašinović, „Sudjelovanje i uloga Policijske uprave bjelovarsko-bilogorske u Domovinskom ratu“, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, br. 8, 2014., 133-135.

3 Dražen Najman, Ivan Posilović, Marija Dujić, *Blokade i osvajanja vojarni i vojnih objekata JNA u Hrvatskoj 1991.: (svjedočanstva i prilozi o Domovinskom ratu)*, Udruga dragovoljaca Narodne zaštite Domovinskog rata, Zagreb, 2005., 23., 112-119.; Davor Marijan, *Slom Titove armije: Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987. – 1992.*, Golden marketing, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2008., 107-115.; Davor Marijan, „Organizacija i djelovanje Jugoslavenske narodne armije i pobunjenih Srba u zapadnoj Slavoniji tijekom 1991.“, *Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji 1990. – 1995.*, *Nositelji, institucije, posljedice*, (gl.

2. SLOM KOMUNIZMA I DEMOKRATSKE PROMJENE NA PODRUČJU OPĆINE VIROVITICA

Općina Virovitica nalazila se na području zapadne Slavonije i bila je dio veće Zajednice općina Bjelovar koje su uz nju činile općine: Bjelovar, Čazma, Daruvar, Đurđevac, Garešnica, Grubišno Polje, Koprivnica, Križevci i Pakrac. Prema popisu stanovništva iz 1991. u općini Virovitica bilo je 35 850 Hrvata, 7271 Srba, 1214 Jugoslavena i 2326 ostalih. Premda su Srbi u općini Virovitica bili manjina, njihov udio među zaposlenima u javnim i državnim službama bio je natprosječan. Pad komunizma u srednjoj i istočnoj Europi te gospodarska i politička kriza u Jugoslaviji doveli su do prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj u proljeće 1990. U općini Virovitica pobijedila je Hrvatska demokratska zajednica (HDZ). U Sabor su ušli Josip Katanušić (Vijeće općina), Vladimir Bogati (Društveno političko vijeće) i Rudolf Brijačak (Vijeće udruženog rada). Također, HDZ je odnio pobjedu i na lokalnoj razini. U Skupštini općine (SO) 58 mjesta pripalo je HDZ-u, 14 Savezu komunista Hrvatske-Stranci demokratskih promjena (SKH-SDP), 13 Socijalističkoj stranci Hrvatske (SSH), 14 nezavisnim kandidatima i 7 zajedničkim kandidatima SKH-SDP-a i SSH-a. Prema izbornim rezultatima na čelna mjesta općine izabrani su članovi HDZ-a. Predsjednik SO Virovitica postao je Ante Krišto, dok je potpredsjednik postao Ivan Grbavac. Predsjednik Izvršnog vijeća SO postao je Antun Habijanac.⁴

3. SRPSKA POBUNA I STANJE SIGURNOSTI NA PODRUČJU OPĆINE VIROVITICA 1990. GODINE

Nakon višestranačkih izbora Srbi na području zapadne Slavonije započeli su s političkim organiziranjem, odnosno stvaranjem organizacija Srpske demokratske stranke (SDS) tijekom lipnja i srpnja 1990. Inicijativni odbor SDS-a za općinu

ur. Ivica Miškulin i Mladen Barač), Hrvatski institut za povijest, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Sl. Brod, Zagreb, 2012., 97-98.

4 Dubravko Kovač, „Virovitica u Domovinskom ratu“, *Virovitica: izabrane teme*, (gl. ur. Dragutin Feletar), Gradsko poglavarstvo Virovitica, Nakladna kuća Dr. Feletar, Virovitica, Koprivnica, 1996., 28.; Ivica Miškulin, „Stranka ugroženog naroda-djelovanje srpske demokratske stranke u zapadnoj Slavoniji 1990. – 1991.“, *Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji 1990. – 1995., Nositelji, institucije, posljedice*, (gl. ur. Ivica Miškulin i Mladen Barač), Hrvatski institut za povijest, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Sl. Brod, Zagreb, 2012., 14-18.; Domagoj Knežević, *Hrvatska demokratska zajednica, od osnivanja do raskida s Jugoslavijom, doktorska disertacija*, Zagreb, 2015., 171.

Virovitica osnovan je 28. srpnja 1990. u mjestu Novo Obilićevo. Svojom pojavom SDS se nametnuo kao vodeća organizacija Srba na području zapadne Slavonije, a svojim često protuustavnim djelovanjem značajno je doprinio narušavanju međunacionalnih odnosa. Iako na virovitičkom području nije došlo do srpske oružane pobune kao u ostalim dijelovima Hrvatske, stanje sigurnosti ozbiljno je narušeno djelovanjem Srba koji su u organizaciji SDS-a od 23. do 28. kolovoza 1990. proveli protuustavno izjašnjavanje o srpskoj autonomiji u zapadnoj Slavoniji.⁵ Otvorene prijetnje Srba prema hrvatskim vlastima nagnale su vodstvo virovitičke općine na organiziranje obrane. S obzirom na ranije spomenutu natprosječnu zastupljenost Srba u javnim i državnim službama, virovitičko vodstvo smatralo je da u slučaju potrebe ne može računati na pomoć SJS. Načelnik SJS Ivan Kovačević i zapovjednik SJS Slobodan Beatović odbili su mogućnost suradnje s virovitičkim vodstvom. Na intervenciju tadašnjeg ministra obrane Republike Hrvatske (RH) Martina Špegelja vodstvo SJS smijenjeno je, a za novog načelnika SJS imenovan je Antun Troha. Usporedno s procesom preuzimanja SJS, pod okriljem HDZ-a započelo je ustrojavanje naoružanih skupina dobrovoljaca. Zbog odluke Predsjedništva SFRJ o razoružanju svih paravojnih skupina u Hrvatskoj svi dobrovoljci naoružani preko struktura HDZ-a prevedeni su u pričuvni sastav policije 22. siječnja 1991. Koliko je odluka o preuzimanju SJS i organiziranju dobrovoljaca bila ispravna, govori činjenica da su se već početkom jeseni 1990. na prometnici Virovitica – Grubišno Polje pojavile prepreke koje su čuvali naoružani Srbi. Također, virovitičku policiju tijekom 1991. napustilo je 16 djelatnika srpske nacionalnosti i svi su sudjelovali u agresiji na Hrvatsku.⁶

-
- 5 Miškulin, „Stranka ugroženog naroda“, 19., 41., 67.; Mašinović, „Sudjelovanje i uloga Policijske uprave bjelovarsko-bilogorske“, 137-138.
- 6 Osobni arhiv Ante Krište, MUP RH, n/r ministra Josipa Boljkovca, Zahtjev za smjenu u SJS Virovitica, Virovitica, predsjednik SO Virovitica dipl. iur. Ante Krišto, od 6. X. 1990.; „Nema ‘tvojih’ i ‘mojih’ poslova“, *Halo 92*, (Zagreb) 30. X. 1992., 3.; Kovač, „Virovitica u Domovinskom ratu“, 28-29.; Đuro Škvorc, „Zapadna Slavonija uoči i u Domovinskom ratu do studenoga 1991. godine“, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci*, br. 11, 2010., 119.; Zvonko Kožnjak, „Pripreme za obranu, prvi oružani okršaji, oslobađanje vojarne i ustrojavanje 127. brigade Hrvatske vojske u Virovitici“, *Zavičaj: časopis Ogranaka Matice hrvatske u Virovitici*, br. 31-32, 2011./2012., 5-6.

4. STANJE SIGURNOSTI NA PODRUČJU OPĆINE VIROVITICA 1991. GODINE

4.1. Stanje sigurnosti na području općine Virovitica u prvoj polovici 1991. godine

Kraj 1990. i početak 1991. obilježila su manja kršenja javnog reda i mira. Uglavnom se radilo o manjim skupinama građana srpske nacionalnosti koje su pucale iz osobnog naoružanja, pjevale četničke pjesme ili izvikivale velikosrpske parole. U dva slučaja javni red i mir kršili su vojnici JNA srpske nacionalnosti koji su bili na odsluženju vojnog roka u virovitičkom garnizonu. Vojnici su prilikom izlaska u grad verbalno i fizički napali policijsku ophodnju i građane hrvatske nacionalnosti. Takvo ponašanje građana i vojnika JNA srpske nacionalnosti izazvalo je negativne reakcije među građanima hrvatske nacionalnosti. Također, policija je izvijestila Komandu virovitičkoga garnizona o nedoličnom ponašanju vojnika JNA prilikom izlaska u grad.⁷ Nije poznato jeli Komanda kaznila vojnike. Ovakvi i slični slučajevi nisu predstavljali veći sigurnosni izazov za virovitičku policiju, no vrlo brzo policija se našla u izvanrednim okolnostima.

Predsjedništvo SFRJ je 9. siječnja 1991. naredilo raspuštanje svih oružanih sastava koji nisu dio OS SFRJ. Naoružanje i vojnu opremu moralo se predati postrojbama i ustanovama JNA ili u najbližu policijsku postaju u roku od deset dana. Već 19. siječnja došlo je do spontanog prosvjeda ispred PS u Virovitici. Oko 300 građana tražilo je odgovor na pitanje zašto JNA i policija oduzimaju oružje isključivo Hrvatima. Okupljenim građanima obratili su se načelnik policije A. Troha i predsjednik općinskog odbora HDZ-a Đuro Dečak. Troha je građanima objasnio da policija djeluje u skladu s propisima, dok je Dečak pozvao sve "žitelje Republike Hrvatske pa i one koji se svojim provokacijama ponašaju kao da su na privremenom radu u Hrvatskoj da poštuju od naroda izabranu Vladu Republike Hrvatske, da žive i rade u duhu Ustava Republike Hrvatske...". Također, s prosvjeda je upućena podrška hrvatskom vrhovništvu.⁸ U noći s 21. na 22. siječnja

7 Hrvatski državni arhiv, Operativni štab Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske (dalje: HDA, OŠ MUP RH): Policijska stanica Virovitica (dalje: PS Virovitica), Dep. br. 511-02-81/14-2153/90., Virovitica, od 5. XI. 1990.; PS Virovitica, Dep. br. 511-02-80/1-SP.219/90., Virovitica, od 10. XII. 1990.; PS Virovitica, Depeša br: 511-02-81/12-69/91.G., Virovitica, od 7. I. 1991.

8 „Zašto se oružje uzima samo Hrvatima“, *Večernji list*, (Zagreb) 19. I. 1991., 8.; „Protestni skup“, *Virovitički list*, (Virovitica) 25. I. 1991., 1.; Marijan, *Slom Titove armije*, 234.

ministar obrane RH M. Špegelj zapovjedio je da se zbog prijetnji JNA da će smijeniti legalno izabranu Hrvatsku vlast opkoli virovitička kasarna. Tom su prilikom građani Virovitice po prvi puta mogli vidjeti naoružane skupine hrvatskih dobrovoljaca. Vrlo brzo iz Zagreba je stigla zapovijed da se dobrovoljci povuku. Pojava hrvatskih dobrovoljaca na ulicama Virovitice imala je pozitivan utjecaj na građane hrvatske nacionalnosti jer do tada su uglavnom viđali naoružane Srbe koji su otvoreno prijetili i postavljali prepreke na prometnicama. Međutim, u tajnoj akciji JNA je 25. siječnja 1991. uhitila predsjednika Izvršnog vijeća SO Virovitica A. Habijanca i predsjednika općinskog odbora HDZ-a Đ. Dečaka. Također, uhićeni su i pripadnici JNA Vladimir Šabarić i Franjo Kovač zbog suradnje s uhićenim virovitičkim dužnosnicima.⁹ Nakon uhićenja članova Virovitičke skupine, već 26. siječnja došlo je do prosvjeda na kojem je nekoliko tisuća građana iskazalo potporu politici hrvatskog vrhovništva i tražilo bezuvjetno oslobađanje uhićenih. Isto tako, na prosvjedu je tražena ostavka ministra unutarnjih poslova Josipa Boljkovca ako se vođe srpske pobune u Kninu, te u drugim dijelovima Hrvatske ne uhite.¹⁰ Među građanima je vladao strah zbog mogućeg oružanog sukoba između JNA i RH. Strah je bio dodatno povećan pojavom glasnina. Policija je sve prijave shvaćala ozbiljno, te ih je krajnje profesionalno rješavala. Tako je 27. siječnja u PS Virovitica stigla dojava građanina koji se požalio da su ga fizički napali vojnici JNA, pri čemu je zadobio frakturu lubanje i potres mozga. Istragom je utvrđeno da je građanin u alkoholiziranom stanju pao s bicikla pokraj virovitičke kasarne te da su mu vojnici JNA pružili prvu pomoć nakon čega je prevezen u virovitičku bolnicu.¹¹ Ozlijeđeni je vjerojatno zbog straha od osude okoline ili obitelji odlučio iskoristiti prisutnu psihozu i optužiti vojnike JNA za napad.

Prosvjedi na kojima su građani Virovitice tražili bezuvjetno oslobađanje članova Virovitičke skupine nastavljeni su i tijekom veljače 1991. Mirni prosvjedi

9 „Vojnici uhapsili funkcionare“, *Večernji list*, (Zagreb) 26. I. 1991., 7.; Kovač, „Virovitica u Domovinskom ratu“, 30.; Kožnjak, „Pripreme za obranu“, 6.

10 HDA, OŠ MUP RH: Skupština općine Virovitica (dalje: SO Virovitica), Ministarstvu pravosuđa i uprave RH, Klasa: 020-01/91-01/01, Ur. broj: 2189-02-01-2, Virovitica, od 26. I. 1991.; SO Virovitica, Pismo SO Virovitica Predsjedniku RH, saborskom Odboru za ljudska prava, Ministru obrane RH, Ministru unutarnjih poslova RH, Hrvatskoj radio televiziji i Komandi 5. vojne oblasti u kojem se traži oslobađanje uhićenih Virovitičana, Virovitica, od 26. I. 1991.; „Vratiti mir u sve domove“, *Virovitički list*, (Virovitica) 1. II. 1991., 1.; „Kronologija“, *Virovitički list*, (Virovitica) 1. II. 1991., 2.

11 HDA, OŠ MUP RH: PS Virovitica, Depesa broj: 511-02-81/14-198/91, Virovitica, od 27. I. 1991.

na kojima se okupilo nekoliko tisuća građana održani su 3. i 21. veljače. Na oba prosvjeda govorili su čelni ljudi virovitičke općine koji su pozivali na mir i dostojanstvo. Situacija se dodatno pogoršala 6. veljače kada je JNA uhitila dopredsjednika općinskog odbora HDZ-a Vinka Belobrka.¹² Premda su virovitički civilni i policijski dužnosnici ulagali veliki trud kako bi smirili napetosti zbog uhićenja građana Virovitice, tijekom veljače je došlo do težih narušavanja sigurnosti, javnog reda i mira. Događaji u Virovitici postali su dio glavnih vijesti u medijima diljem Hrvatske, ali i Srbije. Gotovo svi srbijanski mediji svakodnevno su izvještavali o “ugroženosti” srpskog naroda na virovitičkom području. Novinari su pisali o naoružanim “hadezeovskim formacijama” spremnima za napad na Srbe ili o masovnim otkazima Srbima. Takva propaganda doprinijela je narušavanju međunarodnih odnosa i mobilizaciji Srba za otpor hrvatskom “fašizmu”. U većinski srpskim mjestima poput Novog Obilićeva i Gradine pojavile su se naoružane straže Srba, dok su djeca srpske nacionalnosti prestala dolaziti na nastavu u škole.¹³

Pisanje srbijanskih novinara o stanju na virovitičkom području izazvalo je veliko ogorčenje među hrvatskim stanovništvom, zbog čega je došlo do napada na novinare srbijanskih *Večernjih novosti*. Novinari Slobodan Đukić i Nebojša Vuković oti su 1. veljače 1991. iz virovitičkog hotela “Slavonija”. Prema njihovom svjedočenju, nepoznati otmičari odveli su ih u šumu gdje su ih pretukli, ali nepažnjom otmičara uspjeli su pobjeći. Nakon nekoliko sati lutanja, novinari su uspjeli zaustaviti vozilo koje ih je prevezlo do Kutine, odakle su taksijem otišli do Šida u Srbiju. Virovitička policija je vrlo brzo otkrila tko su počinitelji otmice, ali su bili nedostupni za privođenje jer su se skrivali.¹⁴ Potrebno je naglasiti da su srbijanski novinari bili u službi velikosrpske agresije, a izjave novinara da su pretučeni treba uzeti sa zadržkom jer objavljene snimke u medijima ostavljaju mogućnost da je u pitanju laž. Na snimkama objavljenim 2. veljače nije vidljivo da su novinari

12 „Osloboditi uhićene“, *Večernji list*, (Zagreb) 4. II. 1991., 5.; „Vojska otela i dopredsjednika HDZ-a“, *Vjesnik*, (Zagreb) 8. II. 1991., 2.; „Hrvatska samo slobodna i suverena“, *Virovitički list*, (Virovitica) 1. III. 1991., 4.

13 „Vojska štiti nepovjerenje raste“, *Vjesnik*, (Zagreb) 7. II. 1991., 3.; „Škola u Gradini bez srpske djece“, *Virovitički list*, (Virovitica) 8. II. 1991., 3.; „Glasine siju zlo“, *Večernji list*, (Zagreb) 8. II. 1992., 5.

14 HDA, OŠ MUP RH: Sekretarijat za unutrašnje poslove Republike Srbije, Vaša depeša broj 511-01-35-0-3191/91 od 2. 2. 1991., Beograd, od 3. II. 1991.; „Nestali beogradski novinari“, *Politika*, (Beograd) 3. II. 1991., 12.; „U rukama “Crne legije”“, *Borba*, (Beograd) 4. II. 1991., 12.

ozlijeđeni. Dan kasnije na drugoj snimci može se vidjeti da jedan od novinara nosi zavoj oko glave.¹⁵

Bez obzira na prosvjede i ogorčenost građana, JNA je nastavila s uhićenjima na virovitičkom području. Tako je 11. veljače 1991. uhićen Željko Nemet kod kojeg je pronađeno ilegalno oružje. Uhićeni nije bio član HDZ-a nego SSH, što je demantiralo tvrdnje JNA i srbijanske propagande da su samo članovi HDZ-a "ekstremisti" koji se naoružavaju.¹⁶

Tijekom ožujka 1991. nisu se dogodila značajnija remećenja javnog reda i mira, osim što je 21. ožujka održan mirni prosvjed za oslobađanje Virovitičke skupine. Novi prosvjed održan je 8. travnja 1991. na kojem je ponovljen zahtjev za bezuvjetno oslobađanje Virovitičke skupine.¹⁷ U travnju je zabilježen prvi veći incident između hrvatskih građana i pripadnika JNA. Naoružani građanin upao je 19. travnja u virovitički Dom JNA te je uz prijetnje od vojnika tražio da mu predaju oružje. Vojnici JNA uspjeli su svladati napadača koji je predan policiji. Premda je policija brzo reagirala i uhitila napadača, Komanda 5. vojne oblasti cijeli slučaj je predstavila kao klasičan primjer napada na vojne osobe i objekte JNA koji se događaju u Hrvatskoj.¹⁸

Početak svibnja 1991. označio je početak značajnijih narušavanja sigurnosti, javnog reda i mira koji će se u idućim mjesecima samo pojačavati. Pogoršanje stanja sigurnosti u svibnju može se dovesti u vezu s hrvatskim referendumom o neovisnosti koji se trebao održati 19. svibnja. Srbi nisu prihvaćali mogućnost da Hrvatska postane neovisna država, stoga su na sve načine pokušavali spriječiti održavanje referenduma. Virovitička policija je 5. svibnja dobila obavijest da je željeznička pruga između mjesta Pepelana i Pčelić oštećena u eksploziji. Policijska ophodnja koja je došla na mjesto eksplozije napadnuta je vatrom iz pješackog naoružanja pa se morala povući. Istragom nije utvrđeno tko je podmetnuo eksploziv, ali je utvrđeno da su vatru na ophodnju otvorili stanovnici Pčelića. Potaknuti ranijim glasinama o dolasku Vojislava Šešelja i njegovih dobrovoljaca na virovi-

15 „Odmotana laž“, *Večernji list*, (Zagreb) 9. II. 1991., 5.

16 „Nitko nije siguran“, *Večernji list*, (Zagreb) 12. II. 1991., 4.; „Nemet je socijalist“, *Virovitički list*, (Virovitica) 8. III. 1991., 3.

17 „Završena akcija prosvjeda svijećama“, *Virovitički list*, (Virovitica) 29. III. 1991., 3.; „Protestni zbor zbog suđenja“, *Virovitički list* (Virovitica) 12. IV. 1991., 1.

18 „Napadač uspavan štapom“, *Narodna armija*, (Beograd) 2. V. 1991., 13.

tičko područje, stanovnici Pčelića pomislili su da je eksplozija i dolazak policijske ophodnje napad Šešeljevih dobrovoljaca na njihovo mjesto. S obzirom na to da se detonacija čula i u Suhopolju, oko 50 građana okupilo se ispred PI kako bi se naoružalo i branilo od napada. Zbog pritiska okupljenih građana policajci su podijelili naoružanje i streljivo koje su građani tražili.¹⁹

Približavanjem referenduma o neovisnosti stanje je postajalo sve napetije, a česti i nenajavljeni pokreti postrojbi JNA izazivali su dodatni nemir među građanima virovitičke općine. Pojavile su se i glasine da su pokreti JNA u vezi s najavljenim parastosom Srpske pravoslavne crkve (SPC) u Virovitici koji se trebao održati 16. svibnja 1991. Na dan slave SPC-a, na mjestu srušene pravoslavne crkve u Virovitici održan je parastos za sve nevine žrtve od 1941. do 1991. Liturgiju su služili episkopi Longin i Lukijan uz prisustvo predstavnika jeruzalemske i moskovske patrijaršije, katoličke i protestantske crkve. Dio okupljenih građana hrvatske nacionalnosti shvatio je parastos kao provokaciju jer je parastos vodio episkop Lukijan koji je bio jedan od predvodnika agresivnog srpskog nacionalizma. Nakon parastosa nepoznate osobe polomile su drveni križ koji je bio postavljen na mjestu srušene pravoslavne crkve. Općinski odbor SDS-a iskoristio je ovaj incident optuživši Hrvate i HDZ za nesnošljivost prema Srbima te za odbijanje zajedničkog suživota.²⁰

Referendum o hrvatskoj neovisnosti održan je 19. svibnja 1991. i većina glasača glasala je za neovisnost Hrvatske. U 12 mjesta većinski naseljenih srpskim stanovništvom u virovitičkoj općini referendum nije održan zbog bojkota srpskog stanovništva. Dan nakon referenduma na slobodu je puštena Virovitička skupina, a oslobođenima je priređen masovni doček.²¹

19 HDA, OŠ MUP RH: PS Virovitica, Oružani napad na policijsku patrolu, Dep. br. 511-02-81/7-SP. 71/91., Virovitica, od 5. V. 1991.; PS Virovitica, Naša depeša br. 511-02-81/7-SP. 71/91. od 5. 5. 1991., Dep. br. 511-02-80/1-SP. 71/91., Virovitica, od 5. V. 1991.

20 „Samo dobra volja“, *Virovitički list*, (Virovitica) 17. V. 1991.; „Liturgija u parku“, *Večernji List*, (Zagreb) 17. V. 1991., 6; „Zajednički „suživot““, *Virovitički list*, (Virovitica) 7. VI. 1991., 1.; Ivica Miškulin, „U službi boga rata: prilog poznavanju djelovanja episkopa slavonskog Lukijana i Srpske pravoslavne crkve u zapadnoj Slavoniji 1985. – 1991.“, *Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji 1990. – 1995., Nositelji, institucije, posljedice*, (gl. ur. Ivica Miškulin i Mladen Barač), Hrvatski institut za povijest, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Sl. Brod, Zagreb, 2012., 69-95.

21 „Veličanstvena pobjeda Hrvatske“, *Virovitički list*, (Virovitica) 24. V. 1991., 3; „Ponovno kod kuće“, *Virovitički list*, (Virovitica) 24. V. 1991., 1.

Lipanj 1991. su na području virovitičke općine obilježili događaji koji su imali izravan utjecaj na stanje sigurnosti, javnog reda i mira. U mjestima većinski naseljenim srpskim stanovništvom 16. lipnja održan je nelegalni referendum. Srbi su odgovarali na dva referendumska pitanja. Prvo je bilo o prelasku mjesta većinski naseljenih srpskim stanovništvom u daruvarsku općinu, a drugo o automatskom pripajanju Srpskoj autonomnoj oblasti (SAO) Krajini. Većina Srba izjasnila se za priključenje daruvarskoj općini i SAO Krajini.²²

Agresivno i bahato ponašanje pripadnika JNA bilo je uzrokom novim narušavanjima javnog reda i mira. Tako je policija 20. lipnja 1991. dobila obavijest o fizičkom sukobu oficira JNA i građana. Oficir, koji je bio u civilnoj odjeći, zatekao je u ugostiteljskom objektu vojnike JNA na odsluženju vojnog roka te ih potjerao u virovitičku kasarnu. Postupak oficira izazvao je negodovanje četvorice mladića, na što je oficir fizički nasrnuo na njih. U sukob su se uključili i drugi mladići pa je oficir pobjegao u Dom JNA. Uskoro se pred Domom JNA pojavila policijska ophodnja na koju je oficir zapucao. Nakon upozorenja ophodnje da spusti oružje, oficir ga je spustio uz glasno psovanje „majke ustaške” i prijetnje da će ubiti mladiće koji su ga napali. Oficir je svladan te predan dežurnom oficiru virovitičke kasarne.²³ Narušavanja javnog reda i mira postala su svakodnevna nakon proglašenja neovisnosti RH 25. lipnja. Već 26. lipnja nepoznati počinitelji demolirali su radnju tajnika općinskog odbora SDS-a Dragana Mihića.²⁴ Uništavanje privatne imovine postalo je jedna od glavnih značajki narušavanja sigurnosti, javnog reda i mira u virovitičkoj općini u drugoj polovini 1991.

Ranije sumnje da JNA potiče srpsku pobunu na virovitičkom području dijeleći Srbima oružje potvrđene su 30. lipnja 1991. Policija je dobila dojavu da se u kući Borivoja Šakotića nalazi oružje namijenjeno Srbima na virovitičkom području. U akciji policije i Zbora narodne garde (ZNG) oružje je zaplijenjeno, dok je Šakotić uhićen. Ubrzo su se pred Šakotićevom kućom pojavili pripadnici organa bezbjednosti JNA potpukovnik Alija Agić i major Branko Štrbac koji su

22 HDA, OŠ MUP RH: Služba za zaštitu ustavnog poretka, Centar Bjelovar, Pozivanje na protuustavno izjašnjavanje građana, Urbroj: 389/2/91., Bjelovar, od 15. VI. 1991.; Marija Sentić, *Kronologija Republike Hrvatske 1990. – 1998.*, Hrvatski institut za povijest, Školska knjiga, Zagreb, 2015., 189.

23 HDA, OŠ MUP RH: PS Virovitica, Depeša br: 511-02-81/2-1398/91.G., Virovitica, od 20. VI. 1991.

24 „Bez mjere“, *Virovitički list*, (Virovitica) 5. VII. 1991., 2.

zahtijevali puštanje uhićenog i vraćanje nađenog oružja, ali su i oni uhićeni. Na vijest o uhićenjima Komanda virovitičkoga garnizona poslala je šezdesetak vojnika JNA pred Šakotićevu kuću koji su trebali osloboditi uhićene. Dolazak vojnika JNA potaknuo je okupljanje većeg broja građana ispred Šakotićeve kuće. Situacija je bila na rubu sukoba jer su građani opkolili vojnike JNA. Ipak, došlo je do smirivanja situacije jer su se vojnici JNA povukli. Zbog sumnje da su sudjelovali u naoružavanju Srba uhićeni oficiri prebačeni su u Bjelovar na ispitivanje. Bez obzira na to što je JNA povukla vojnike, prometnice u Virovitici i na prilazima gradu zapriječene su zbog bojazni da JNA sprema odmazdu zbog uhićenih oficira. Usporedo s uhićenjem Šakotića i oficira, policija i ZNG proveli su nekoliko akcija, te priveli Srbe kod kojih je pronađeno oružje podrijetlom iz JNA. Premda nije intervenirala u Virovitici, JNA je uhićenje oficira iskoristila kao povod za potpunu blokadu PS Plitvička jezera.²⁵

4.2. Stanje sigurnosti na području općine Virovitica u drugoj polovici 1991. godine

Srpanj 1991. je označio potpuno urušavanje međunacionalnih odnosa u virovitičkoj općini, dok su noćne pucnjave i eksplozije postale dio svakodnevice. Protiv rata u Hrvatskoj i stanja u Virovitici 4. srpnja mirno je prosvjedovalo oko dvije tisuće žena koje su u povorci hodale oko virovitičke kasarne.²⁶ Već 5. srpnja u krugu virovitičke kasarne dogodila se snažna eksplozija koja je uznemirila građane. Komanda virovitičkoga garnizona obavijestila je javnost da je zalutali pas aktivirao mine koje su postavljene zbog osiguranja kasarne. Istoga dana u večernjim satima ispred kuće predsjednika SO Virovitica A. Krište dogodila se eksplozija u kojoj nitko nije stradao, ali je pričinjena manja materijalna šteta. Viroviticom su se pronijele glasine da su nepoznate osobe iz jurećeg automobila bacile bombu te da se radi o pokušaju atentata. Eksploziju je *Večernji list* povezoao sa srpskim teroristima koji "ne odustaju od svojih prijetnji čelnicima virovitičke vlasti..." Nakon očevida i istrage, virovitička policija izvijestila je da je eksploziju u dvorištu Krištine kuće izazvala u zraku neaktivirana protugradna raketa koja je ispaljena

25 „Dijelili oružje Srbima“, *Večernji list*, (Zagreb) 2. VII. 1991., 8.; „Rašetin vojni udar“, *Večernji list*, (Zagreb) 2. VII. 1991., 8.; „Uhićeni A. Agić, B. Štrbac i B. Šakotić“, *Virovitički list*, (Virovitica) 5. VII. 1991., 1.; Kožnjak, „Pripreme za obranu“, 6.

26 „Neka ne gine mladost“, *Virovitički list*, (Virovitica) 12. VII. 1991., 1.

za nevremena.²⁷ U noći 9. srpnja u mjestu Korija u eksploziji podmetnute bombe uništen je gospodarski objekt u vlasništvu osobe srpske nacionalnosti.²⁸

Premda je virovitičko vodstvo ulagalo velike napore u izbjegavanje incidenata s JNA, u Suhopolju se 10. srpnja 1991. dogodio incident jer su pripadnici ZNG-a i građani blokirali kolonu vozila JNA koja je išla prema hrvatsko-mađarskoj granici. Prema policijskom izvješću, vozila se nisu pridržavala dogovorenog plana puta te su se našla pred kućom Ivana Belanija koji je kao zapovjednik ZNG-a u Suhopolju i organizirao blokadu kolone. Nakon zaustavljanja, iz kolone se 29 vojnika JNA predalo ZNG-u. Vojnici su autobusom prebačeni prema Bjelovaru, dok je njihovo naoružanje zadržao ZNG. Situacija je bila vrlo opasna jer je načelnik štaba 5. vojne oblasti JNA general-pukovnik Andrija Rašeta prijetio zamjeniku ministra unutarnjih poslova RH Slavku Degoriciji da se takvi postupci ne mogu tolerirati. Situaciju su smirili predsjednik općinskog odbora HDZ-a Đ. Dečak i načelnik PS A. Troha koji su uvjerali pripadnike ZNG-a i građane da propuste kolonu uz pratnju policije. Načelnik Troha i predsjednik Dečak, kako bi ubuduće izbjegli incidente, pozvali su u obližnju gostionicu dva oficira JNA koji su vodili kolonu. Ubrzo je u gostionicu upao Belani koji je u strop ispalio više hitaca, a potom je razoružao oficire i načelnika Trohu. Nakon što ih je razoružao, Belani je oficire vezao liscama. Tek intervencijom predsjednika Izvršnog vijeća SO A. Habijanca, Belani je pustio sve taoce. Čini se da je Belani, kojeg u siječnju 1991. JNA nije uspjela uhititi s ostalim članovima Virovitičke skupine, dolazak vojnih vozila pred svoju kuću protumačio kao pokušaj uhićenja. Prema izvješću Komande virovitičkoga garnizona nije postojao plan za uhićenje Belanija već je kolona vojnih vozila greškom skrenula u njegovu ulicu.²⁹ Bez obzira na to što je sukob izbjegnuto što su obje strane željele dijalog, JNA je 18. srpnja 1991. započela s utvrđivanjem virovitičke kasarne. Takvi postupci doveli su do uznemirenosti građana koji

27 „Bombom na kuće“, *Večernji list*, (Zagreb) 6. VII. 1991., 5.; „Eksplodirala mina“, *Virovitički list*, (Virovitica) 12. VII. 1991., 2.

28 HDA, OŠ MUP RH: MUP RH Zagreb, Dnevnik događaja, Dana 10. 7. 1991. do 7:00 sati 11. 7. 1991. godine, Zagreb, od 10. VII. 1991.

29 HDA, OŠ MUP RH: MUP RH Zagreb, Dnevnik događaja, Dana 10. 7. 1991. do 7:00 sati 11. 7. 1991. godine, Zagreb, od 10. VII. 1991.; „Ponudjen dijalog“, *Virovitički list*, (Virovitica) 19. VII. 1991., 1.; „Izbjegnuto incident“, *Virovitički list* (Virovitica) 19. VII. 1991., 3.; Kovač, „Virovitica u Domovinskom ratu“, 31.

su smatrali da se JNA priprema za rat.³⁰ Građane Virovitice istoga je dana dodatno uznemirila pucnjava u središtu grada i u blizini vojarne kada su nepoznate osobe otvorile vatru na straže ZNG-a koje su uzvratile.³¹ Građani su ponovno uznemireni kada su zrakoplovi JNA 22. srpnja nisko letjeli iznad Virovitice. Let zrakoplova može se protumačiti kao demonstracija sile neposredno prije početka pregovora između Komande virovitičkoga garnizona i vodstva virovitičke općine.³²

Prema izvješćima PS i Centra za obavješćivanje (COB), od 21. do 31. srpnja 1991. na virovitičkom području dogodilo se 16 eksplozija podmetnutih bombi i deset napada vatrenim oružjem na imovinu. U većini slučajeva radilo se o imovini osoba srpske nacionalnosti, a manjim dijelom hrvatske. Poginulih nije bilo, a lakše su ozlijeđene dvije osobe.³³ Dio napada može se okarakterizirati kao pokušaj stvaranja kriznog žarišta, odnosno stvaranja povoda za intervenciju JNA. Prema izvješćima virovitičke policije, u nekoliko napada na srpsku imovinu korištene su ručne bombe proizvedene u virovitičkoj tvornici Rapid.³⁴

Virovitičko političko vodstvo je 30. srpnja 1991. na sastanku razmatralo stanje sigurnosti na području općine. Načelnik virovitičke policije A. Troha i zapovjednik ZNG-a Đuro Dečak jasno su se ogradili od svih incidenata naglasivši kako uništavanje srpske imovine nije u interesu RH. Također, Dečak je najavio skoro

30 HDA, OŠ MUP RH: PS Virovitica, Obavijest o postavljanju grudobrana ispred kasarne u Virovitici, Depeša broj 511-02-81/7-1620/91, Virovitica, od 18. VII. 1991.

31 „Pucnjava u gradu“, *Virovitički list* (Virovitica) 19. VII. 1991., 3.

32 „Avioni nad gradom“, *Virovitički list*, (Virovitica) 26. VII. 1991., 3.

33 HDA, OŠ MUP RH: PS Virovitica, Naša dep. br. 511-02-81/10-1631-91 od 21. 7. 1991., Dep. br. 511-02-81/15-1631/2-91, Virovitica, od 21. VII. 1991.; Centar za obavješćivanje Virovitica (dalje: COB Virovitica), Dnevni bilten COB, Virovitica, od 23. VII. 1991.; PS Virovitica, MUP RH Zagreb, Depeša broj: 511-02-80/4-1648/91., Virovitica, od 23. VII. 1991.; PS Virovitica, Obavijest o eksploziji, Dep. br. 511-02-80/6-1653/91., Virovitica, od 23. VII. 1991.; Centar za obavješćivanje Bjelovar (dalje: COB Bjelovar), Dnevni izvještaj, Klasa: 811-02/91-04/01, Urbroj: 2103-10-05/3-91-206, Bjelovar, od 24. VII. 1991.; PS Virovitica, Obavijest o eksploziji, Depeša broj: 511-02-80/6-1660/91., Virovitica, od 24. VII. 1991.; PS Virovitica, MUP RH Zagreb, Depeša broj: 511-02-80/4-1688, Virovitica, od 27. VII. 1991.; PS Virovitica, MUP RH Zagreb, Dep. br. 511-02-80-1692/91., Virovitica, od 28. VII. 1991.; COB Virovitica, Dnevni bilten COB, Virovitica, od 29. VII. 1991.; PS Virovitica, Obavijest o eksplozijama, Depeša broj: 511-02-81/10-1703/91., Virovitica, od 29. VII. 1991.; PS Virovitica, MUP RH Zagreb, Depeša broj: 511-02-81/15-1725/91, Virovitica, od 31. VII. 1991.; PS Virovitica, MUP RH Zagreb, Virovitica, od 1. VIII. 1991.

34 HDA, OŠ MUP RH: PS Virovitica, Obavijest o eksploziji, Dep. br. 511-02-80/6-1653/91., Virovitica, od 23. VII. 1991.

ustrojavanje kriznog štaba te uvođenje policijskog sata ako se stanje ubrzo ne smiri.³⁵

Kolovoz 1991. označio je potpuni slom sigurnosti, javnog reda i mira na području virovitičke općine. U južnim dijelovima općine hrvatske snage sukobile su se s pobunjenim Srbima potpomognutim snagama JNA. Također, nastavljeno je s podmetanjem eksplozivnih naprava. Prema izvješćima PS i COB od 1. do 31. kolovoza 1991. na virovitičkom području dogodilo se 16 eksplozija podmetnutih bombi. Kao i tijekom srpnja 1991. većinom se radilo o uništavanju imovine osoba srpske nacionalnosti, dok se manji dio odnosio na imovinu Hrvata. Osim materijalne štete nije bilo poginulih i ozlijeđenih. Valja istaknuti da su u dvije eksplozije u kojima je oštećena imovina osoba hrvatske nacionalnosti korištene ručne bombe proizvedene u tvornici Rapid.³⁶ Iz navedenog se može zaključiti kako su za uništavanje imovine Hrvata odgovorni i pojedinci iz redova hrvatskog naroda kojima je u interesu bilo produbljivanje krize i dobivanje izgovora za sukob sa Srbima. Također, za dio eksplozija postoji mogućnost da su rezultat obračuna kriminalnih elemenata jer su u njima uništeni ugostiteljski objekti.

Osim eksplozija, u kolovozu 1991., zabilježeni su i sukobi između građana i vojnika JNA. U mjestu Terezino Polje oficir i trojica vojnika JNA u alkoholiziranom stanju svađali su se s građanima, dok je oficir prijetio da će "zapaliti mjesto". Veći sukob spriječio je dolazak policijske ophodnje. Bez obzira na to što je između JNA i hrvatskog stanovništva postojala netrpeljivost, virovitičke vlasti trudile su se izbjegavati sukobe s JNA i uvijek su Komandi virovitičkoga garnizona nudile dijalog, dok je komandant potpukovnik Tomislav Mitić u javnosti prikazivan kao

35 „Osuda noćnih akcija“, *Virovitički list*, (Virovitica) 2. VIII. 1991., 3.

36 HDA, OŠ MUP RH: COB Bjelovar, Dnevni izvještaj, Klasa: 811-02/91-04/01, Urbroj: 2103-10-05/3-91-214, Bjelovar, od 1. VIII. 1991.; PS Virovitica, Obavijest o eksploziji, Dep. br. 511-02-81/10-1747/91., Virovitica, od 3. VIII. 1991.; PS Virovitica, MUP RH ZAGREB, Dep. br. 511-02-81/13-1749/91., Virovitica, od 4. VIII. 1991.; PS Virovitica, MUP RH; Depeša broj: 511-02-81/122-1750/91, Virovitica, od 4. VIII. 1991.; PS Virovitica, MUP RH Zagreb, Depeša broj: 511-02-81/15-1773/91, Virovitica, od 8. VIII. 1991.; PS Virovitica, MUP RH Zagreb, Depeša broj: 511-02-81/4-1791/91, Virovitica, od 11. VIII. 1991.; PS Virovitica, MUP RH Zagreb, Depeša broj: 511-02-81/122-1783/91., Virovitica, od 12. VIII. 1991.; PS Virovitica, MUP RH; Depeša broj: 511-02-81/13-1830/91., Virovitica, od 16. VIII. 1991.; PS Virovitica, MUP RH Zagreb, Depeša broj: 511-02-81/15.1862/91., Virovitica, od 20. VIII. 1991.; PS Virovitica, MUP RH Zagreb, Depeša broj: 511-02-81/15-1921/91., Virovitica, od 30. VIII. 1991.

osoba spremna na dijalog.³⁷ Međutim, prema izvješću PS Grubišno Polje potpukovnik Mitić je prilikom dogovora razmjene zarobljenika između hrvatske policije i srpskog tzv. Štaba Bilogorskog odreda u mjestu Velika Peratovica napao hrvatske vlasti. Potpukovnik Mitić je postupke pobunjenih Srba opisao kao nužnost jer nisu imali drugog izbora osim da se brane pred ZNG-om koji je smatrao paravojnom postrojbom. Također, Vladu RH optužio je da krši savezne zakone koje poštuju jedino JNA i Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove. Isto tako, tvrdio je da JNA nije naoružala pobunjene Srbe, iako su u lipnju 1991. uhićeni oficiri JNA koji su Srbima u Virovitici dijelili oružje. Na kraju, prijetio je da će ako dođe do otvorenog sukoba poslati jedinice iz virovitičkoga garnizona da stvore tampon zonu između hrvatskih snaga i pobunjenih Srba. Spomenuti dogovor oko razmjene propao je jer pobunjeni Srbi nisu pristali pustiti sve civile koje su oteli na prometnici Virovitica – Grubišno Polje.³⁸

Otvoreni rat na području općine Virovitica počeo je 18. kolovoza 1991. minobacačkim napadom pobunjenih Srba iz mjesta Klisa na mjesto Levinovac. Istoga dana, pobunjeni Srbi zapriječili su istočne i južne prilaze Virovitici, a hrvatsko stanovništvo daruvarske i grubišnopoljske općine koje je živjelo uz rubna područja virovitičke općine protjerano je. Dio protjeranih prešao je na virovitičko područje gdje su zbrinuti. Srpsko stanovništvo u mjestima uz mađarsku granicu mobilizirano je u sastav karaula JNA u Terezinom Polju i Novom Gracu. Zbog napada pobunjenih Srba i mobilizacije pričuvnog sastava JNA, djelatni i pričuvni sastav virovitičke policije angažiran je po vodovima na svim kriznim područjima. Veliki problem za policiju predstavljao je nedostatak naoružanja i opreme, stoga je pričuvni sastav uglavnom bio naoružan lovačkim oružjem.³⁹ S obzirom na to da je većina pripadnika virovitičke policije bila angažirana u borbama s pobunjenim Srbima, policija nije raspolagala s dovoljno policajaca koji su trebali čuvati javni red i mir.

37 HDA, OŠ MUP RH: PS Virovitica, MUP RH Zagreb, Dep. br. 511-02-81/1-1776/91, Virovitica, od 7. VIII. 1991.; „Visok stupanj suglasnosti“, *Virovitički list*, (Virovitica) 2. VIII. 1991., 3.

38 HDA, OŠ MUP RH: Policijska stanica Grubišno Polje, MUP RH Zagreb, Broj: 511-02-41-SP-101/7-1991., Grubišno Polje, od 20. VIII. 1991.; PS Virovitica, Sigurnosno-političko stanje na području PS Virovitica, Virovitica, od 21. VIII. 1991.

39 HDA, OŠ MUP RH: PS Virovitica, Sigurnosno-političko stanje na području PS Virovitica, Virovitica, od 21. VIII. 1991.; „Četnici tuku s Bilogore“, *Večernji list*, (Zagreb) 20. VIII. 1991., 5.; Kovač, „Virovitica u Domovinskom ratu“, 28-29.

Premda su raniji pregovori o puštanju otetih civila propali, upornošću virovitičkog vodstva i policije te uz posredovanje JNA pobunjeni Srbi su 26. kolovoza 1991. razmijenili devetero civila, među kojima i dva maloljetnika, za dvojicu zbog pobune pritvorenih Srba. Svi civili, osim maloljetnika, bili su u teškom psihofizičkom stanju zbog premlaćivanja i psihičke torture. Pregovori su se odužili i zbog činjenice što su pobunjeni Srbi u zamjenu za otete civile tražili puštanje Srba protiv kojih je bila podignuta kaznena prijava zbog oružane pobune. Puštanje osoba, protiv kojih je podignuta optužnica za oružanu pobunu, moglo je odobriti jedino Ministarstvo pravosuđa RH.⁴⁰

Svakodnevni minobacački napadi pobunjenih Srba na mjesta Levinovac, Rezovačke Krčevine te rubne dijelove Virovitice natjerali su ZNG-a i policiju da krenu u napad na pobunjenička uporišta. Tako su združene snage ZNG-a i policije 2. rujna 1991. oslobodile mjesto Jasenaš. Oslobađanjem Jasenaša osujećena je mogućnost spajanja jedinica JNA u virovitičkom garnizonu i pobunjenih Srba te presijecanje Podravske magistrale.⁴¹ Istoga dana osnovan je Krizni štab općine Virovitica. Za predsjednika štaba imenovan je A. Habijanac, dok su za članove štaba imenovani: Željko Poljak, Tatjana Žeravica-Bergman, Mladen Brdar i A. Troha.⁴² Jedan od prvih poteza Kriznog štaba bilo je uvođenje policijskog sata i zamračnja 9. rujna 1991. Policijskim satom željelo se spriječiti kretanje pojedina i skupina koji su svojim djelovanjem narušavali sigurnost, javni red i mir, dok su ZNG i policija dobili mogućnost neometano pristupiti pripremama za osvajanje virovitičkoga garnizona. Do 14. rujna svi objekti garnizona opkoljeni su i prekinuta im je opskrba strujom, vodom i hranom.⁴³ Na vijest o blokadi i pre-

40 HDA, OŠ MUP RH: PS Virovitica, MUP RH Zagreb, Dep. br. 511-02-81/13-KU-267/91., Virovitica, od 30. VIII 1991.; „Oтели i djecu“, *Vjesnik*, (Zagreb) 23. VIII. 1991., 3.; „Ponovno među svojima“, *Virovitički list*, (Virovitica) 30. VIII. 1991., 1.; „Gledali smo smrti u oči“, *Virovitički list* (Virovitica) 30. VIII. 1991., 6.

41 HDA, OŠ MUP RH: PS Virovitica, MUP RH Zagreb, Depeša br: 511-02-81/10, Virovitica, od 31. VIII. 1991.; „Minama na nedužne“, *Virovitički list*, (Virovitica) 6. IX. 1991., 1.; „Razbijeno terorističko gnijezdo“, *Virovitički list*, (Virovitica) 6. IX. 1991., 3.; Kovač, „Virovitica u Domovinskom ratu“, 33.; Kožnjak, „Pripreme za obranu“, 6-7.

42 Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata (dalje HMDCDR), Općinski Krizni štab Virovitica 1991. – 1992., kut. N (dalje: OKŠV-N): Rješenje o imenovanju Kriznog štaba općine Virovitica, Klasa: 022-06/91-01/07, Ur. broj: 2189-02-01-91-1, Virovitica, od 2. IX. 1991.

43 HMDCDR, OKŠV-N: Krizni štab Virovitica, Izvješće za 14. 9. 1991. godine, Virovitica, od 14. IX. 1991.; „Policijski sat“, *Virovitički list* (Virovitica) 13. IX. 1991., 1.; KOVAČ, „Virovitica u Domovinskom ratu“, 34.

kidu opskrbe Komanda garnizona poslala je Kriznom štabu ultimatum u kojem je zahtijevala prekid blokade i uspostavu opskrbe. Komanda je prijetila da će ako zahtjevi ne budu ispunjeni po isteku ultimatum napasti Viroviticu.⁴⁴ Usporedo s blokadom Krizni štab je 14. rujna uputio poziv svim oficirima i vojnicima JNA na predaju. Oficirima je bila zajamčena sigurnost i mogućnost zadržavanja osobnog naoružanja, a vojnicima siguran povratak kućama. Komanda garnizona odbila je poziv, dok su blokirane jedinice JNA otvorile vatru na hrvatske snage.⁴⁵ Pucnjavu JNA hrvatske snage iskoristile su za opći napad na sve blokirane objekte. Prvo su se 15. rujna predale karaule JNA u Terezinom Polju i Novom Gracu, a 16. rujna i vojno skladište Šištat. Virovitička kasarna predala se 17. rujna.⁴⁶ Osvajanje objekata JNA donijelo je virovitičkom kraju povećanje razine opće sigurnosti, no narušavanja javnog reda i mira nastavljena su unatoč policijskom satu. Prema izvješćima PS i COB od 1. do 30. rujna 1991. na virovitičkom području dogodilo se 12 eksplozija podmetnutih bombi i jedno razbojstvo. U deset slučajeva radilo se o osobama srpske nacionalnosti, a u dva hrvatske. Valja napomenuti kako se u slučaju razbojstva radilo o osobama odjevenim u odore ZNG-a i koje su pod prijetnjom oružja oduzele oružje građaninu srpske nacionalnosti za koje je imao dozvolu.⁴⁷

-
- 44 HMDCDR, OKŠV-N: Komanda garnizona Virovitica, Upozoravamo vas, bez nadnevka, rujan 1991.
- 45 HMDCDR, OKŠV-N: Krizni štab Virovitica, Poziv vojnicima, oficirima i civilnim osobama u JNA, vojnim jedinicama i ustanovama, Virovitica, od 14. IX. 1991.; Krizni štab Virovitica, Izvješće za 14. 9. 1991. godine, Virovitica, od 14. IX. 1991.
- 46 HMDCDR, OKŠV-N: Krizni štab Virovitica, Izvješće za 15. 9. 1991. godine, Virovitica, od 15. IX. 1991.; HDA, OŠ MUP RH: PS Virovitica, Naša depeša br: 511-02-81/7-2059/91 od 15. 9. 1991. god., Depeša broj: 511-02-80/1-2059/91, Virovitica, od 15. IX. 1991.; Krizni štab Virovitica, Izvješće za 16. 9. 1991. godine, Klasa: 022-06/91-01/07, Ur. broj: 2189-02-01-91-7, Virovitica, od 16. IX. 1991.; Krizni štab Virovitica, Izvješće za dan 17. 9. 1991., Virovitica, od 17. IX. 1991.
- 47 HDA, OŠ MUP RH: PS Virovitica, MUP RH Zagreb, Depeša br: 511-02-80/4-1929-91, Virovitica, od 1. IX. 1991.; PS Virovitica, MUP RH Zagreb, Depeša broj: 511-02-81/9-1965-91., Virovitica, od 5. IX. 1991.; PS Virovitica, MUP RH Zagreb, Depeša broj: 511-02-81/13-1972-91., Virovitica, od 6. IX. 1991.; PS Virovitica, MUP RH Zagreb, Depeša BR: 511-02-81/4-1982-91, Virovitica, od 8. IX. 1991.; PS Virovitica, MUP RH Zagreb, Depeša broj: 511-02-81/4-1983-91, Virovitica, od 8. IX. 1991.; PS Virovitica, MUP RH Zagreb, Depeša br. 511-02-81/4-2062/91., Virovitica, od 16. IX. 1991.; PS Virovitica, MUP RH Zagreb, Depeša broj: 511-02-81/8-2086/91, Virovitica, od 20. IX. 1991.; PS Virovitica, MUP RH Zagreb, broj: 511-02-81/13-2149/91., Virovitica, od 26. IX. 1991.; PS Virovitica, K. S. razbojništvo, Virovitica, od 28. IX. 1991.; Policijska stanica Bjelovar, Podaci

Krizni štab je 25. rujna 1991. na sastanku sa zapovjednikom ZNG-a Đ. Dečkom upozorio na slučajeve nediscipline i kršenja javnog reda i mira od strane pojedinih pripadnika ZNG-a. Također, s istoga sastanka upućen je poziv svim građanima da predaju nelegalno naoružanje. Prema pisanju *Virovitičkog lista*, nakon zauzimanja virovitičke vojarne pronađeni su popisi Srba kojima je JNA podijelila naoružanje i vojnu opremu.⁴⁸ Neprimjereno ponašanje dijela pripadnika ZNG-a može se pripisati činjenici da čvrsta vojna organizacija unutar postrojbi još nije postojala, odnosno Hrvatska vojska se tek ustrojavala.

Listopad 1991. je u odnosu na protekle mjesece bio relativno miran mjesec. Prema dostupnim policijskim izvješćima dogodile su se tri eksplozije. U dva slučaja radilo se o uništavanju imovine osoba srpske nacionalnosti, dok se u trećem radilo o eksploziji streljiva koje je ZNG čuvao u skladištu na ekonomiji Antunovac. Valja istaknuti da je u jednoj od podmetnutih eksplozija uništena kuća prethodno spomenutog B. Šakotića.⁴⁹

Iako se stanje javnog reda i mira popravilo, opća sigurnost građana tijekom listopada 1991. i dalje je bila ugrožena zbog djelovanja zrakoplova JNA. U zračnom napadu 5. listopada bombardirano je mjesto Levinovac. U napadu nije bilo žrtava, dok je materijalna šteta bila neznatna. Već 7. listopada napadnuta je tvornica šećera u Virovitici. Žrtava nije bilo, a materijalna šteta bila je zanemariva. Premda je *Virovitički list* pisao da se radilo o zračnom napadu, prema policijskom izvješću zrakoplov je samo izbacio svjetleće rakete. Vjerojatno je zrakoplov JNA samo izviđao i obilježavao ciljeve za sljedeće napade. U zračnom napadu 27. listopada nije bilo žrtava, ali je pricinjena materijalna šteta. Istoga dana zrakoplovi JNA bombardirali su grad Barcs u susjednoj Mađarskoj.⁵⁰

o sigurnosnim događajima od 15. 9. do 30. 9. 1991., Broj: 511-02-01/III-SP-153/9-91. MT, Bjelovar, od 8. X. 1991.

48 HMDCCR, OKŠV-N: Krizni štab Virovitica, Klasa: 022-06/91-01/07, Ur. broj: 2189-02-01-91-20, Virovitica, od 25. IX. 1991.; „Povrat oružja“, *Virovitički list*, (Virovitica) 27. IX. 1991., 1.

49 HDA, OŠ MUP RH: PS Virovitica, Eksplozija kod kuće, vlasništvo Š. Č., u Virovitici, Depeša broj: 511-02-81/8-2254/91., Virovitica, od 8. X. 1991.; HDA, OŠ MUP RH: PS Virovitica, Eksplozije u objektima, Depeša broj: 511-02-81/69-2307/91, Virovitica, od 13. X. 1991.

50 HDA, OŠ MUP RH: PS Virovitica, Izbacivanje svjetlećih raketa iz aviona, Depeša broj: 511-02-81/8-2257/91., Virovitica, od 8. X. 1991.; „Virovitica na meti zrakoplova“, *Virovitički*

Studenom 1991. obilježile su zračne uzbune. Zrakoplovi JNA 2. studenog napali su Viroviticu. Prilikom bombardiranja srušene su tri obiteljske kuće, a oštećeno je 57. Sve srušene i oštećene kuće nalazile su se u blizini virovitičke vojarne koja je bila glavni cilj zrakoplova JNA. Jedan pripadnik ZNG-a poginuo je, a više osoba je ranjeno. Zračna opasnost ponovno je oglašena 6. studenog. Zbog opasnosti od novih zračnih napada Krizni štab odlučio je da se nastava u svim školama odgađa do daljnjeg.⁵¹

Prosinac 1991. je u odnosu na prethodne mjesece donio značajno poboljšanje opće sigurnosti građana zbog čega je Krizni štab 16. prosinca ukinuo zamračenje, a nastava se u školama počela odvijati redovito.⁵² No, nekoliko događaja narušilo je opće stanje sigurnosti. Tako su početkom prosinca, pripadnici ZNG-a priveli u virovitičku vojarne Đuru i Radeta Skvorcana. Potom su privedeni Bogdan Mudrinić i Ranko Mitrić. Braća Skvorcan, Mudrinić i Mitrić prilikom ispitivanja nekoliko su puta premlaćeni. Mudrinić je od posljedica ispitivanja preminuo, dok je Mitrić ubijen. Jedino su braća Skvorcan puštena na slobodu. Protiv četvorice pripadnika ZNG-a na Županijskom sudu u Bjelovaru podignuta je optužnica zbog nanošenja teških tjelesnih povreda braći Skvorcan, te ubojstva Mudrinića i Mitrića. Pravomoćnom presudom Vrhovnog suda RH potvrđena je oslobađajuća presuda Županijskog suda u Bjelovaru za svu četvoricu optuženih.⁵³ Tijekom božićnih i novogodišnjih blagdana u mjestu Špišić Bukovica dogodilo se nekoliko eksplozija podmetnutih bombi. U jednoj od podmetnutih eksplozija smrtno je stradao stariji bračni par srpske nacionalnosti Plavšić. Eksplozije su nastavljene i početkom siječnja 1992. Većinom se radilo o uništavanju imovine osoba srpske

list, (Virovitica) 11. X. 1991., 1.; „Gadali Viroviticu-pogodili Barcs“, *Virovitički list*, (Virovitica) 1. XI. 1991., 1.

- 51 HMDCDR, OKŠV-N: Krizni štab Virovitica, Klasa: 810-03/91-01/01, Ur. broj: 2189-10-03-91-14, Virovitica, od 12. XI. 1991.; Krizni štab Virovitica, Za radio stanicu, Virovitica, od 18. XI. 1991.; „Stravična slika bestijalnog razaranja“, *Virovitički list*, (Virovitica) 8. XI. 1991., 1.; „Zračni barbari siju pustoš!“ , *Virovitički list*, (Virovitica) 8. XI. 1991., 3; Kovač, „Virovitica u Domovinskom ratu“, 36.; Sentić, *Kronologija Republike Hrvatske*, 268.
- 52 HMDCDR, OKŠV-N: Krizni štab Virovitica, „Elektra“ Virovitica, Klasa: 022-06/91-01/07, Ur. broj: 2189-02-01-91-153, Virovitica, od 16. XII. 1991.
- 53 „Zbor Virovitičkih dečaka“, *Feral Tribune*, (Split) 13. X. 2001., 22-24.; „Uhićen brat Đure Dečaka“, *Slobodna Dalmacija*, (Split) 19. IX. 1991., <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20010919/zadnjevijesti.htm>., pristup ostvaren 14. XII. 2016.; „Zločin u Virovitici“, Documenta, <https://www.documenta.hr/hr/zlo%C4%8Din-u-virovitici.html>., pristup ostvaren 14. XII. 2016.

nacionalnosti, a manjim dijelom hrvatske. Krizni štab Špišić Bukovice za podmetanje bombi sumnjičio je pojedince iz postrojbi ZNG-a te zahtijevao da zapovjedništvo ZNG-a i policija privedu odgovorne. Među stanovnicima Špišić Bukovice vladalo je veliko nezadovoljstvo zbog ponašanja dijela pripadnika ZNG-a, dok je dio stanovnika bio je spreman na obračun s pripadnicima ZNG-a ako policija ne privede krivce za eksplozije. Prema izvješću Kriznog štaba općine Virovitica od 16. siječnja 1992. incidenti su se događali diljem općine. Stoga je Krizni štab općine Virovitica zahtijevao od Vlade RH, PU Bjelovar i ZNG-a da poduzmu sve kako bi se spriječili pojedinci i grupe u nedozvoljenim radnjama. Očito je da su zahtjevi ispunjeni jer se stanje u općini Virovitica potpuno normaliziralo početkom veljače 1992.⁵⁴

5. ZAKLJUČAK

Premda na području općine Virovitica nije živjela brojna srpska manjina kao u nekim drugim dijelovima Hrvatske, Srbi na virovitičkom području aktivno su se uključili u velikosrpski projekt. Svoju namjeru da ne žive u RH, Srbi na virovitičkom području iskazivali su ugrožavanjem opće sigurnosti građana i čestim narušavanjima javnog reda i mira. Osim pobunjenih Srba jedan od čimbenika nestabilnosti postala je JNA koja je blagonaklono gledala na pobunu te ju je kasnije i pomagala. Jedina državna služba RH koja se mogla nositi sa srpskom pobunom, barem na početku pobune, bila je policija. Policija ju u svim slučajevima postupala profesionalno i nepristrano te protiv svih koji su kršili zakon podizala prijave. Dio odgovornosti za narušene međunacionalne odnose snose i srbijanski mediji zbog lažnog izvještavanja. Umjetno stvorenim strahom od "ekstremista" iz HDZ-a, novinari u službi velikosrpske politike doprinijeli su stvaranju kriznih žarišta u mjestima s većinski srpskim stanovništvom. Protuustavno djelovanje pobunjenih Srba izazvalo je veliku ogorčenost među Hrvatima te je virovitičko područje postalo poprištem međunacionalnih sukoba. Širenjem srpske pobune u RH, verbalne i fizičke obračune zamijenili su obračuni vatrenim oružjem i eksplozivnim sredstvima. Tijekom ljeta 1991. eksplozije i pucnjava postali su dio virovitičke svakodnevice: U većini podmetnutih eksplozija radilo o uništavanju srpske

54 HMDCDR, OKŠV-N: Krizni štab Virovitica, Krizni štab Mjesne zajednice Špišić Bukovica, Špišić Bukovica, od 14. I. 1992.; Krizni štab Mjesne zajednice Špišić Bukovica, Krizni štab Virovitica, Klasa: 022-06/91-01/07, Ur. broj: 2189-02-01-92-181, Virovitica, od 16. I. 1992.; „Nema “tvojih” i “mojih” poslova“, *Halo 92*, (Zagreb) 30. X. 1992., 3.

imovine. Ipak, valja naglasiti da nije postojala politika progona Srba i uništavanja njihove imovine. Napadi na Srbe bili su djelo pojedinaca ili manjih skupina koji su samo štetili ugledu RH. U uvjetima opće nesigurnosti i otpočinjanja ratnih djelovanja policija i Krizni štab općine Virovitica učinili su sve kako bi se eksplozije podmetnutih bombi i uništavanje imovine zaustavilo. Broj žrtava i uništenih objekata svakako je manji u odnosu na druge dijelove RH, pogotovo one dijelove koji su kao i virovitička općina bili zahvaćeni ratnim djelovanjima.

IZVORI I LITERATURA

Arhivi

1. Hrvatski državni arhiv, Operativni štab Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske
2. Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Općinski Krizni štab Virovitica 1991. – 1992.
3. Osobni arhiv Ante Krište

Tisak

1. *Borba*, (Beograd)
2. *Feral Tribune*, (Split)
3. *Halo 92*, (Zagreb)
4. *Politika*, (Beograd)
5. *Večernji list*, (Zagreb)
6. *Virovitički list*, (Virovitica)
7. *Vjesnik*, (Zagreb)

Knjige i članci

1. Knežević, Domagoj, *Hrvatska demokratska zajednica, od osnivanja do raskida s Jugoslavijom*, doktorska disertacija, Zagreb, 2015.
2. Kovač, Dubravko, „Virovitica u Domovinskom ratu“, *Virovitica: izabrane teme*, (gl. ur. Dragutin Feletar), Gradsko poglavarstvo Virovitica, Nakladna kuća Dr. Feletar, Virovitica, Koprivnica, 1996.
3. Kožnjak, Zvonko, „Pripreme za obranu, prvi oružani okršaji, oslobođanje vojarne i ustrojavanje 127. brigade Hrvatske vojske u Virovitici“, *Zavičaj: časopis Ogranka Matice hrvatske u Virovitici*, br. 31-32, 2011./2012.

4. Marijan, Davor, *Slom Titove armije: Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987. – 1992.*, Golden marketing, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2008.
5. Marijan, Davor, „Organizacija i djelovanje Jugoslavenske narodne armije i pobunjenih Srba u zapadnoj Slavoniji tijekom 1991.“, *Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji 1990. – 1995.*, *Nositelji, institucije, posljedice*, (gl. ur. Ivica Miškulin i Mladen Barač), Hrvatski institut za povijest, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Slavonski Brod, Zagreb, 2012.
6. Mašinović, Hamdija, „Sudjelovanje i uloga Policijske uprave bjelovarsko-bilogorske u Domovinskom ratu“, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, br. 8, 2014.
7. Miškulin, Ivica, „Stranka ugroženog naroda-djelovanje srpske demokratske stranke u zapadnoj Slavoniji 1990. – 1991.“, *Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji 1990. – 1995.*, *Nositelji, institucije, posljedice*, (gl. ur. Ivica Miškulin i Mladen Barač), Hrvatski institut za povijest, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Slavonski Brod, Zagreb, 2012.
8. Miškulin, Ivica, „U službi boga rata: prilog poznavanju djelovanja episkopa slavonskog Lukijana i Srpske pravoslavne crkve u zapadnoj Slavoniji 1985. – 1991.“, *Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji 1990. – 1995.*, *Nositelji, institucije, posljedice*, (gl. ur. Ivica Miškulin i Nikica Barić), Hrvatski institut za povijest, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Slavonski Brod, Zagreb, 2012.
9. Namjan, Dražen, Posilović, Ivan, Dujić, Marija, *Blokade i osvajanja vojarni i vojnih objekata JNA u Hrvatskoj 1991.: (svjedočanstva i prilozi o Domovinskom ratu)*, Knjiga 1., Udruga dragovoljaca Narodne zaštite Domovinskog rata, Zagreb, 2005.
10. Sentić, Marija, *Kronologija Republike Hrvatske 1990. – 1998.*, Hrvatski institut za povijest, Školska knjiga, Zagreb, 2015.
11. Škvorc, Đuro, „Zapadna Slavonija uoči i u Domovinskom ratu do studenoga 1991. godine“, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci*, br. 11, 2010.
12. *Vojni leksikon*, Beograd, 1981.

Internet

1. Filipović, Hrvoje „Kolizija prekršaja protiv javnog reda i mira, tučnjava, svađa i vika s drskim i nepristojnim načinom vrijeđanja građana kojima se narušava njihov mir“, *Kriminalistička teorija i praksa*, Vol.1., br. 1., 2014., hrcak.srce.hr/file/234027., pristup ostvaren 14. XII. 2016.
2. „Uhićen brat Đure Dečaka i još četvorica branitelja“, Slobodna Dalmacija, (Split) <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20010919/zadnjevijesti.htm>., pristup ostvaren 14. XII. 2016.
3. „Zločin u Virovitici“, Documenta, <https://www.documenta.hr/hr/zlo%C4%8Din-u-virovitici.html>., pristup ostvaren 14. XII. 2016.

THE STATE OF LAW AND ORDER IN VIROVITICA MUNICIPALITY OF 1991

SUMMARY

Security is a state, when materially illegal acts are excluded, especially those applying the physical force, e.g. the acts that violate or endanger the basic rights of citizens and the basic elements of the social order. Public Order and Peace is a state in which the unrestricted exercise of the freedoms, rights and duties stated in the Constitution and the laws. In the summer of 1990, Serbian armed rebellion began in Croatia, which affected parts of Lika and Dalmatia. There was no armed rebellion in the area of Virovitica municipality, but security, public order and peace were violated. The arrest of the Virovitica Group in January 1991 led to the protests in which the citizens of Virovitica required an unconditional release of the arrested. The protests lasted until the release of the arrested. From the summer of 1991 until the beginning of 1992, Virovitica municipality was the scene of constant disturbances of security, public order and peace.

Keywords: *Serbian armed rebellion; rebel Serbs; police; public law and order; the JNA, Virovitica municipality.*